

MAKTAB O‘QUVCHILARINING UMUMMADANIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH

Abdiramanov Bahadir Sagiydullayevich
NDPI 3-bosqish tayanch doktoranti.

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.15079548>

Annotatsiya. Biz bu maqolada umumiy o‘rta ta‘lim maktablari o‘quvchilarining umummadaniy kompetensiyalarini rivojlantirish mexanizmi haqida bayon qilamiz.

Kalit so‘zlar: o‘rta ta‘lim maktablari, umummadaniy kompetensiya, diniy qadriyatlar, mexanizm, tarbiya fani.

Umumiy o‘rta ta‘lim maktablari o‘quvchilarining umummadaniy kompetensiyalarini rivojlantirish mexanizmiga diniy qadriyatlar misolida ma‘lumot berish mumkin. Bu masalaga oid tartibga solinadigan tashabbuslar davlat tomonidan belgilanishi mumkin, chunki tarbiya fanida diniy qadriyatlar masalasi milliy va madaniy bag‘rida muhim ahamiyatga ega bo‘lib, davlatning to‘g‘ridan to‘g‘ri qatnashishi va nazorat qilishi kerak. [1.86]

Tarbiya fanida diniy qadriyatlar asosan "Din va qadriyatlar" darsida o‘qitiladi. Ushbu dars o‘quvchilarga diniy, milliy, etik va axloqiy qadriyatlar, shuningdek uning asosiy tamoyillari va qoidalarini o‘rgatishni maqsad qiladi. O‘quvchilar bu darsda diniy qadriyatlar bilan bog‘liq konseptlarni tushunish, uning asosiy tamoyillarini o‘rganish, o‘z fikrlarini bayon qilish va munosabatlarni rivojlantirish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Tarbiya fanida diniy qadriyatlar darsida o‘quvchilarga boshqalarga hurmat ko‘rsatish, xizmat qilish, insonlik, ehtirom, adolat, otangni muhokamalash, xalqaro hamkorlik, shuningdek boshqa ijobiy xususiyatlarni rivojlantirishni o‘rgatish maqsad qilinadi. Diniy qadriyatlar o‘quvchilarda erkin fikrlash, muhokama qilish, haqiqiylikni qidirish, maslahat qilish va boshqa umumiy ma‘naviy-tahliliy kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Tarbiya fanida diniy qadriyatlar misolida o‘quvchilarga xayriya, mehribonlik, hurmat, qoniqarlik, iltifotliklik, samimiylik, o‘zaro tinchlik va qo‘qonlik, insonparvarlik, mehnatga hurmat, qadrini bilish, do‘stlar va oila bilan samimiy munosabatlar rivojlanishini o‘rganish maqsad qilinadi. [2.75]

Diniy qadriyatlar o‘quvchilarni ma‘naviy muhitda xayrlilik, mehribonlik, hurmat, adolat, hamjamiyatga foydali bo‘lish, insonparvarlik va yetik tamoyillar bilan ta‘minlaydi. Bu esa o‘quvchilar orasida munosabatlarni samimiy va adolatli

shakllantirish, qadrini bilish va hurmat qilish, insonparvarlik va mehnatga hurmat ko'rsatishga olib keladi.

Tarbiya fanidagi diniy qadriyatlar mexanizmi orqali o'quvchilarga diniy madaniyatning asosiy tamoyillari, xususiyatlari va amaliyotlarini o'rgatish amalga oshiriladi. [3.109] Ular o'quvchilarga uning umumiy prinsiplarini, o'zining maqsadlarini, insonning yaratilishi va maqsadi haqida ma'lumot berish bilan bog'liqdir. Bu, o'quvchilarning dunyoqarash va ma'naviy qoidalarini tushunish, o'z fikrlarini bayon qilish, boshqa fikrlarni qabul qilishga tayyorlash va o'zlarining o'zaro munosabatlarda adolatli va mazmunli tushunchalarini ifoda qilish imkonini yaratadi. Diniy qadriyatlar, o'quvchilarga hamjamiyatda adolat, qoniqarlik, tinchlik, xalqaro hamkorlik va mehnatga hurmatni o'rganishga xizmat qiladi. Bu asosiy qadriyatlar o'quvchilarni insonparvarlik bilan ta'minlaydi va ularga o'z mehnatlariga va ta'lim-tarbiyaga qadr-qomatni oshirishga, shuningdek, o'z oilalariga va do'stlariga ham e'tibor berishga o'rgatiladi. Diniy qadriyatlar mexanizmi o'quvchilarni ma'naviy tarbiya, muhokama qilish, o'z fikrlarini ifoda qilish va adolatli munosabatlarga erishishga o'rgatadi. Ular diniy qadriyatlar asosida o'quvchilarning o'zlarini tushunish, o'zining o'ziga xos yondashuvlarni shakllantirishni talab qiladi. [4.72] Umummadaniy kompetensiyalar bir qancha xususiyatlardan iborat bo'lishi mumkin, ba'zi umumiy kompetensiyalar esa quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Kommunikatsiya: O'quvchilar o'zlarini adolatli va samimiy shaklda ifoda qilish, ma'lumot almashish va talab qilish, kelishuvlarini rivojlantirish, yozish va tinglash qobiliyatlarini o'rganish bilan bog'liq kompetensiyadirlar.

2. Ish samaradorligi: O'quvchilar o'z vaqtini boshqarish, maqsadlarni aniqlash va ularga erishish, maqsadga yo'naltirish uchun strategiyalarni belgilash, kreativlik va muammolarni yechish qobiliyatlarini rivojlantirish bilan bog'liq kompetensiyadirlar.

3. O'rganish va o'zlashtirish: O'quvchilar yangi bilim va ko'nikmalar o'rganish, ma'lumotlarni tahlil qilish, tushunchalarni o'rgangan bilim va ko'nikmalarga bog'liq kompetensiyadirlar.

4. Sotsial munosabatlar: O'quvchilar boshqalar bilan hamjamiyatda ishlash, jamoatda o'z o'rnini olish, ijtimoiy tartibga rioya qilish, qonunlar va qoidalar bilan tanishish, ehtiyoj va talablar bilan boshqalarini ta'minlash, hujjatlar bilan ishlash bilan bog'liq kompetensiyadirlar.

5. Kritik fikrlash: O'quvchilar tahlil qilish, muhokama qilish, ma'lumotlarni yaxshi qo'llash, mustahkamlash va o'z fikrlarini jiddiy tahlil qilish, munozaralar bilan qarashlarini rivojlantirish bilan bog'liq kompetensiyadirlar.

6. E'tibor va qabul qilish: O'quvchilar boshqalarning fikrlarini e'tibor bilan tinglash, ularni qabul qilish, boshqalar bilan muvofiqlashtirish va to'g'ridan to'g'ri munosabatlarni rivojlantirish bilan bog'liq kompetensiyadirlar.

7. Tahlil qilish va muammolar yechish: O'quvchilar muammolarni aniqlash, ularni tahlil qilish va yechish, loyihalarni boshqarish, yechim topish va amalga oshirish bilan bog'liq kompetensiyadirlar.

8. Ijtimoiy va mehnatsevarlik: O'quvchilar ijtimoiy maslahatlarni tushunish, jamiyatga foydali bo'lish, ishbilarmonlik, ehtiyoj va talablar bilan boshqalarini ta'minlash, ehtiyoj va talablar bilan ishlash bilan bog'liq kompetensiyadirlar.

9. Kreativlik va yaratuvchanlik: O'quvchilar yangi g'oyalar va xulosa topish, innovatsion yechimlar topish, muammolar uchun yaratuvchan yechimlar topish, yaratish qobiliyatini rivojlantirish bilan bog'liq kompetensiyadir.

Umumiy kompetensiyalar, o'quvchilarning o'zlarini shaxsiy va ijtimoiy hayotda muvaffaqiyatli his qilishlari, talabalarini o'zlashtirishlari va o'zlarining potensialini o'rganishlari uchun katta ahamiyatga ega bo'ladi. Bu kompetensiyalar, hayotning har bir sohasida yaxshi bo'lish uchun kerak bo'lgan asosiy qobiliyatlar sifatida qaraladi.

Umummadaniy kompetensiyalarni o'quvchilar orasida rivojlantirish uchun quyidagi usullardan foydalanishingiz mumkin:

Tarbiya tizimi: O'quvchilarning umumiy kompetensiyalarini rivojlantirishda tarbiya tizimi o'rnini egallaydi. Bu tizimda ma'naviy muhit, tarbiya darslari va boshqa ta'lim vositalari foydalaniladi. O'quvchilarni ma'naviy muhitda rivojlantirish, ma'naviyat tashkil etish uchun hamkorlik qiluvchi, ma'naviy meros va qadriyatlar bilan o'rgatishning o'ziga xos usullari mavjud bo'ladi.

Diniy madaniyat darsi: Diniy madaniyat darsi, o'quvchilarga diniy qadriyatlar, insonparvarlik, adolat, mehribonlik, hurmat va boshqalar bilan bog'liq ma'lumotlarni o'rgatishda asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi. Bu dars orqali o'quvchilar diniy tamoyillarni tushunish, diniy qadriyatlar asosida muhokama qilish va insoniy qadriyatlar asosida munosabatlarni shakllantirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Ko'p faollashgan ta'lim usullari: O'quvchilarning umumiy kompetensiyalarini rivojlantirish uchun ko'p faollashgan ta'lim usullaridan foydalanish kerak. Aktiv o'zlashtirish, o'quvchilar orasida ijtimoiy hamkorlikni oshirish, muhim masalalarni tahlil qilish va munozara qilish, amaliy mashg'ulotlar va loyihalar orqali o'quvchilarning qobiliyatlarini rivojlantirish bu usullardan faqat bir nechasi.

Muhokama va ijodiy faoliyatlar: Muhokama va ijodiy faoliyatlar o'quvchilarning tahlil qilish, fikrlash, yaratish va yechish qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. O'quvchilarni tushunish, o'zlarini ifoda qilish,

boshqalar bilan munosabatlarni samimiy shaklda rivojlantirish va yaratishga ko‘maklashadigan muhokama va ijodiy mashg‘ulotlar amalga oshirilishi kerak.

Birlashish va guruh ishi: O‘quvchilarni guruh ishlariga qatnashish va boshqa o‘quvchilar bilan birgalikda ishlashga rag‘batlantirish muhimdir. Guruh ishi o‘quvchilarga ko‘rsatma va o‘rganish qobiliyatlarini rivojlantiradi, boshqalar bilan ishlash, maslahatlashish va muvofiqlashishni o‘rganishlariga imkon beradi. O‘quvchi tanqid va baholash: O‘quvchilarni o‘zlarining rivojlanish darajasini baholash va muhokama qilish, o‘zlarining kamchiliklarini aniqlash, yangi maqsadlarni belgilash va o‘zlarini rivojlantirish yo‘llarini qidirishga yordam beradi. Tanqid va baholash o‘quvchilarning o‘zlariga ishonch va o‘ziga ishonishlarini rivojlantiradi. Hayotiy mashg‘ulotlar va g‘oyaviy-tarbiyaviy ekskursiyalar: Hayotiy mashg‘ulotlar va o‘quv tarbiyaviy ekskursiyalar o‘quvchilarning boshqa xalqlar va kulturlar bilan tanishish, yaxshi qonun bilan ishlash, ijtimoiy tajriba va maslahatlashish, ijodiy g‘oyalar va qobiliyatlarini rivojlantirish uchun muhim imkoniyatlarni beradi. Muvofiqlashtirilgan ta‘lim dasturlari: Umumiy kompetensiyalarni rivojlantirishda muvofiqlashtirilgan ta‘lim dasturlarini ishlatish ham muhimdir. Bu dasturlar o‘quvchilarning o‘zlarini boshqarish, maqsadga yo‘naltirish, fikrlash, muhokama qilish, tahlil qilish va ijodiy faoliyatga qiziqishlarini oshirishga yordam beradi. [5.61]

Maqsadli o‘quv-uslubiy ma‘lumotlar va adabiyotlar: Umumiy kompetensiyalarni rivojlantirishda maqsadli o‘quv-uslubiy ma‘lumotlar va adabiyotlardan foydalanish kerak. Bu, o‘quvchilarga o‘zlarini rivojlantirish, o‘zlashtirish va umumiy kompetensiyalarni oshirish uchun maqsadli bilimlarni beradi. Barcha usullar birga qo‘llanilganda, o‘quvchilar umumiy kompetensiyalarni rivojlantirishda keng va murakkab jarayonlardan o‘tishlari va doimiy ravishda o‘rganish va amalga oshirishlari kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "21-asrda umumiy kompetensiyalar: O‘qitish va o‘rganishning yangi yo‘nalishlari" - Anres Schleicher
2. "Umumiy kompetensiyalar: Dunyoda hamkorlikda o‘qitish uchun talablar" - Organisation for Ekonomiya Co-operation and Development (OECD)
3. "Umumiy kompetensiyalar o‘qitishining ilmiy asoslari" - James W. Pellegrino, Margaret L. Hilton, Helen S. Ginsburg
4. "Tarbiya : Umumiy kompetensiyalar rivojlanishi va shaxsiy rivojlanish uchun yangi mulohazalar" - Gerald F. Heidegger, Heinz Mandl
5. "Umumiy kompetensiyalar va milliy ta‘lim standartlari" - Linda Darling-Hammond
6. Ganiyeva, M. (2023). The mayin directions of developing the logical thinking of future elementary school teachers (in mathematics lesson).
7. Science and innovation, 2(B3), 30-33.

8. Ganieva, M. (2023, June). Empowering logical think in primary school students through tips technology. In Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education (Vol. 1, No. 12, pp. 62-63).
9. Ganiyeva, M. (2021). Effective Methods of TRIZ.
10. Ganiyeva, M. A., & Jumayeva, Sh. X. (2018). Formirovaniye metodov gruppovoy raboti s uchashimisiya obsheobrazovatelnix shkol. Voprosi nauki i obrazovaniya, (10 (22)), 149-151.
11. Maftuna, G. (2021). Effective ways to Use Triz (The Theory of Inventive Problem Solving) in Elementary School. Pindus Journal of Culture, Literature, and ELT, 9, 85-88.
12. Ganiyeva, M. (2021). Vajnost ispolzovaniya “TRIZ” dlya razvitiya ucheniki nachalnogo klassa. Academic research in educational sciences, 2(5), 129-133.
13. G‘aniyeva, M. (2021). Boshlang ‘ich sinf darslarida TRIZ (ixtirochi masalalarini hal qilish nazariyasi) dasturini qo ‘llashning samarali usullari. Scientific progress, 2(5), 108-112.